

Ke
rk
en
visie

Kerkenvisie Laarbeek

Kompas voor toekomstbestendig religieus erfgoed

Project:	Kerkenvisie Gemeente Laarbeek	
Opdrachtgever:	Parochie Zalige pater Eustachius van Lieshout & Gemeente Laarbeek	
Opgesteld door:	The Missing Link Rosi de Kok, Hanneke Masselink-Duits Siënna Veelders	
Datum:	31 januari 2023	

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
1.1 Wat is een kerkenvisie?	6
1.2 Een kerkenvisie voor de gemeente Laarbeek	8
1.3 Doelen en ambitie	10
2. Kerkenpaspoorten	12
2.1 Erfgoedwaarden in beeld	12
2.2 Zachte waarden in beeld	12
3. In gesprek met de gemeenschap	14
3.1 Kerkenvisie enquête	14
3.2 Dorpssessies	15
3.3 Klankbordgroep	16
3.4 Blijk van grote betrokkenheid	17
4. Toekomstscenario's voor de kerkgebouwen	18
4.1 Behoud religieuze functie	18
4.2 Verlies religieuze functie	19
4.3 Blijvend van betekenis	20
4.4 Van initiatief naar planvorming en draagvlak	21
Nevenfuncties	21
Herbestemming	21
Aandachtspunten voor het uitwerken van een plan voor een kerk	23
5. Samen Koers bepalen	24
5.1 Verschillende rollen	24
Rol Parochiebestuur	24
Rol Bisdom	24
Rol Gemeente Laarbeek	24
Rol Heemkundekringen	25
Rol Geloofsgemeenschappen	25
Rol Inwoners	25
5.2 Verschillende belangen	27
5.3 Samen voor de kerken	28
5.4 De Laarbeekse aanpak	29
6. Aanbevelingen voor vervolg	30
Bijlagen	34

Leeswijzer

Hoofdstuk 1

Deze visie start met algemene uitleg over een kerkenvisie, waarna wordt beschreven wat de doelen en de ambitie voor deze kerkenvisie voor de gemeente Laarbeek zijn.

Hoofdstuk 2 en 3

Door onderzoek en analyse van de kerkgebouwen en de kapel zijn de erfgoedwaarden in beeld gebracht. Door het houden van dorpsessies en een klankbordgroepssessie zijn deze waarden aangevuld met 'zachte waarden' en toekomstdromen. Deze waarden zijn opgenomen in het Kerkenpaspoort en het Waardenpaspoort.

Hoofdstuk 4

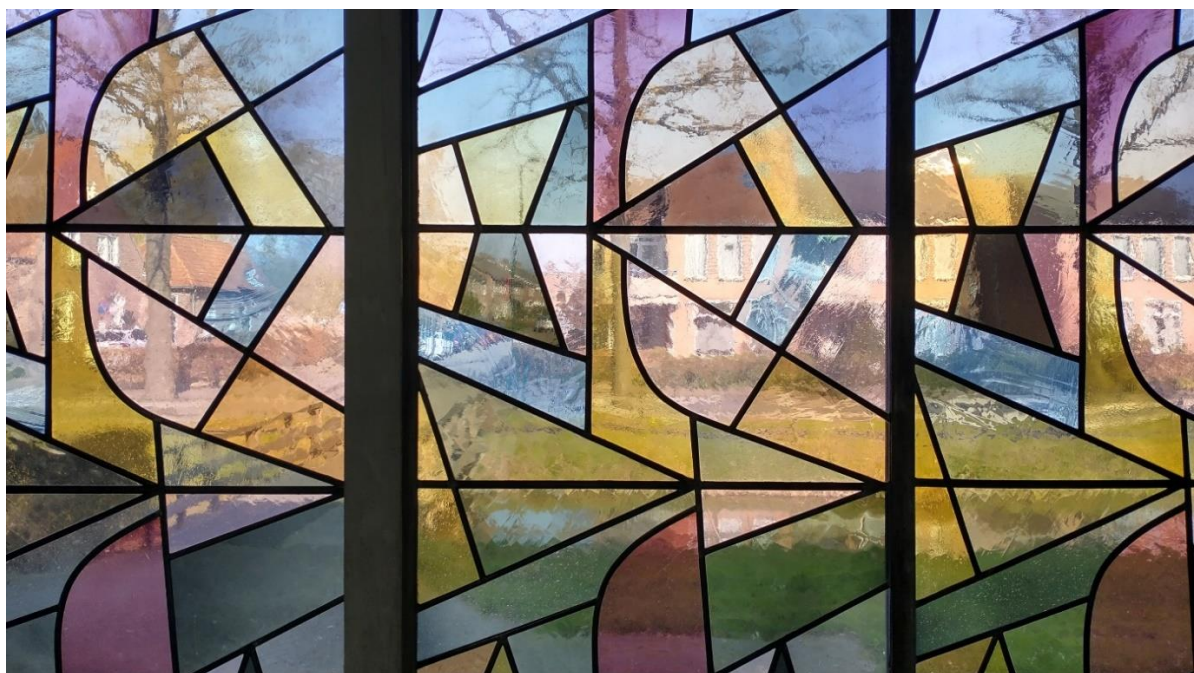
In dit hoofdstuk zijn de verschillende toekomstscenario's voor de kerkgebouwen in beeld gebracht. Hoe kunnen de kerkgebouwen blijvend van betekenis blijven? En wat zijn de mogelijkheden en beperkingen wanneer op zoek gegaan wordt naar neven- of herbestemmingen voor de kerkgebouwen?

Hoofdstuk 5

Om samen koers te kunnen bepalen voor de toekomst zijn alle rollen en verschillende belangen beschreven. Waar moet allemaal rekening mee gehouden worden bij de belangenafweging? De Laarbeekse aanpak is gericht op het samen nadenken over wat te doen als het niet meer haalbaar is om in alle kerken te kerken. De belangrijkste ambitie en gedeelde behoefte is om alle kerkgebouwen en de kapel, zolang mogelijk (gedeeltelijk) een religieuze functie te laten behouden.

Hoofdstuk 6

Om te zorgen dat er een goed vervolg aan het proces gegeven kan worden zijn er aanbevelingen geformuleerd.

Afbeelding 1 : Glas in loodraam Servatiuskerk Lieshout. Foto Leon Sebregts

1. Inleiding

Kerken speelden en spelen een belangrijke rol in de kernen van onze gemeente. Ze hebben niet alleen een religieuze functie, ze zijn vaak beeldbepalend in de kernen. Voor sommigen roepen ze herinneringen op of zijn een vertrouwde plek in het dorp. De kerken worden niet meer zo intensief gebruikt als vroeger. De kerken zijn groot en kostbaar in onderhoud. Bovendien worden de kerken door een steeds kleiner aantal vrijwilligers onderhouden. We willen dat deze bijzondere gebouwen van betekenis kunnen blijven voor de Laarbekenaren. Daarom denken de parochie en de gemeente samen na over de toekomst van de kerkgebouwen. Dit heeft geresulteerd in deze kerkenvisie waar samen met alle inwoners de mogelijkheden en wensen ten aanzien van de kerken zijn onderzocht. Door dit proces samen te hebben doorlopen is het bij toekomstige ontwikkelingen gemakkelijker om met elkaar in gesprek te gaan over de toekomst van de kerken.

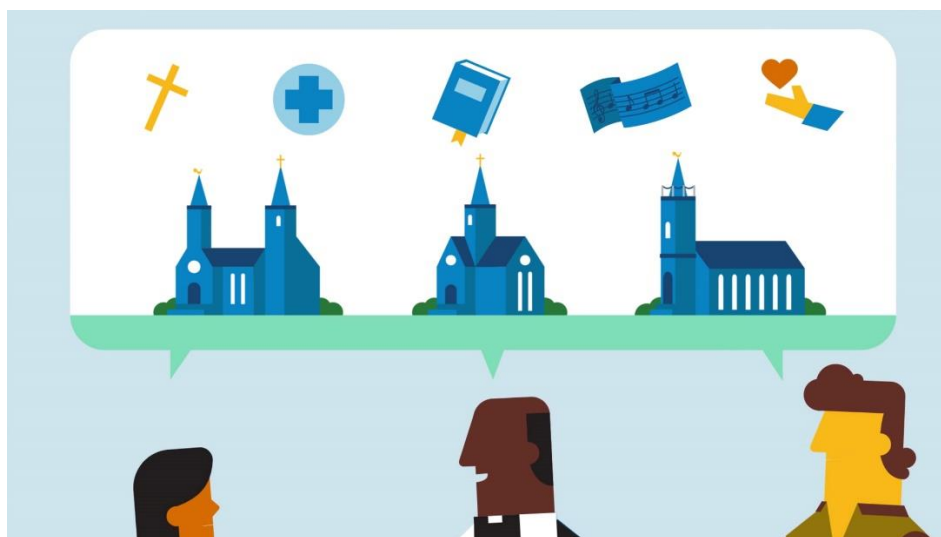

Afbeelding 2: De Michaëlkerk Beek en Donk. Foto TML

1.1 Wat is een kerkenvisie?

Het Nederlands religieus erfgoed is ongekend rijk en kan rekenen op draagvlak bij een breed publiek. Monumentale kerken, kloosters en hun interieurs worden gewaardeerd door jong en oud, en ongeacht of men zelf te kerke gaat of niet. Het afnemende aantal religieuzen zet het voortbestaan van veel kerken en kloosters echter onder druk. Met als gevolg dat een groot aantal voor de eredienst gesloten wordt, wordt herbestemd of dat soms zelfs sloop dreigt. Gelukkig zijn er ook positieve geluiden. Zo ontstaan nieuwe geloofsgenootschappen en groeit de aandacht voor het belang van de kerkgebouwen, met hun vaak prachtige interieurs en verhalen. Het sluiten van kerkgebouwen voor de oorspronkelijke functie betekent dus niet per definitie het verlies van het gebouw en haar bijzondere interieur. Nederland koestert haar kerken en kloosters in toenemende mate. Inmiddels kennen we een lange traditie, waarin zorgvuldige en liefdevolle oplossingen worden gevonden voor meervoudig gebruik en hergebruik.¹

De verwachting is dat veel kerkgebouwen de komende jaren hun religieuze functie zullen verliezen. Om kerkeigenaren die door willen als kerk of die hun gebouw juist een nieuwe functie willen geven te steunen, is op initiatief van toenmalig minister van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen Ingrid van Engelshoven eind 2018 de 'Nationale Kerkenaanpak' in het leven geroepen: een samenwerking tussen de kerken, provincies, gemeenten en erfgoedorganisaties. Vanuit het programma 'Toekomst Religieus Erfgoed' maakten zij mogelijk dat er per gemeente tijdig nagedacht wordt over alle kerkgebouwen in die gemeente. Vanuit dit programma, dat liep van 2019 -2021, was het mogelijk om geld aan te vragen en zo extra aandacht aan religieus erfgoed te geven.² Het rijk stelde via decentralisatie uitkeringen geld beschikbaar aan gemeenten. De hoogte van het bedrag werd bepaald door het aantal gebouwen dat functioneel is ontworpen voor een religieuze functie, binnen de gemeentegrenzen. Een gemeente die tussen de 1 en 20 kerkgebouwen heeft krijgt 25.000 euro, een gemeente die tussen de 20 en 40 kerkgebouwen heeft 50.000 euro en een gemeente die meer dan 40 kerkgebouwen heeft 75.000 euro.

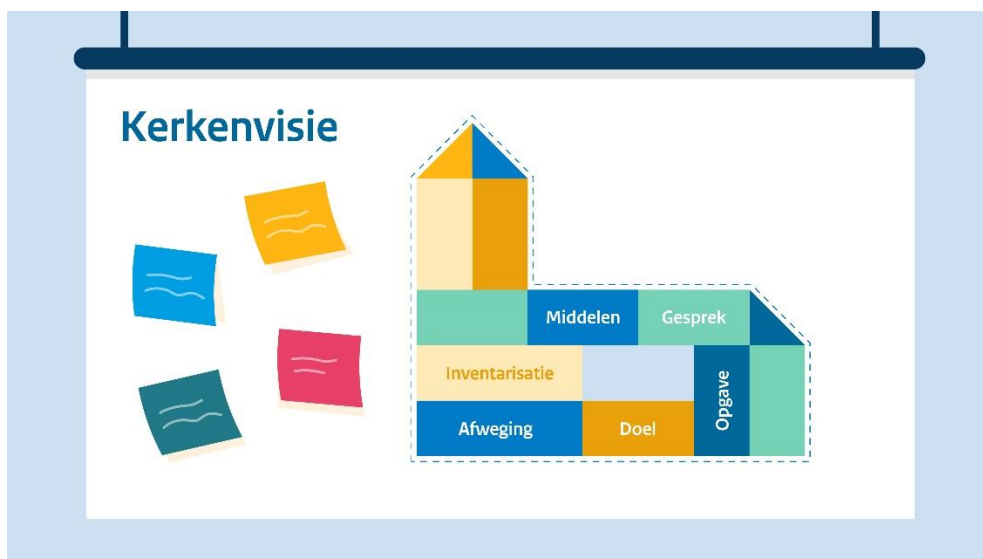
Figuur 1: Beeld Dialoog Kerkenvisie RCE

¹ Tekst afkomstig van de website <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/religieus-erfgoed>

² Voor meer informatie over de Nationale Kerkenaanpak zie <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/religieus-erfgoed/de-nationale-kerkenaanpak>

Een kerkenvisie is een strategische visie op de toekomst van kerkgebouwen. Het opstellen van zo'n kerkenvisie gebeurt in dialoog tussen de gemeente, kerkeigenaren, inwoners, erfgoedorganisaties en/of erfgoedgemeenschappen. Het gaat dan over alle kerkgebouwen in die gemeente: monumentaal en niet-monumentaal, nieuw en oud, ongeacht denominatie³. Een kerkenvisie kan gaan over alle religieuze gebouwen binnen een gemeente; over christelijke kerken, synagogen, moskeeën en tempels. Het is aan de partijen zelf om te bepalen of in de kerkenvisie ook ander religieus erfgoed (kloosters, kapellen, begraafplaatsen) wordt meegenomen.

Het gaat dus over de functies van kerkgebouwen in de toekomst. Welke gebouwen blijven als kerk fungeren, welke kerkgebouwen worden geschikt gemaakt voor nevengebruik en welke gebouwen worden gesloten voor de eredienst en krijgen een andere functie? Maar het kan ook gaan over de wijze waarop men met elkaar het gesprek aangaat als er kerken gesloten of verkocht worden. De kerkenvisie is vormvrij, dat betekent dat er geen format is waar het aan moet voldoen. In elke gemeente zijn er andere uitdagingen en behoeften. Op basis van wat er nodig en wenselijk is kan het proces van het opstellen van een kerkenvisie worden aangepast. Door met elkaar in gesprek te gaan kunnen diverse wensen en belangen worden meegenomen. Dat kan leiden tot het ontstaan van nieuwe gemeenschappen en genereert extra aandacht voor het belang van kerkgebouwen.

Figuur 2: Beeld Kerkenvisie kan verschillende doelen hebben RCE

³ Het woord denominatie wordt hier gebruikt om een levensbeschouwelijke stroming aan te duiden, bijvoorbeeld rooms-katholiek of protestants.

1.2 Een kerkenvisie voor de gemeente Laarbeek

De gemeente Laarbeek is ook rijk aan religieus erfgoed. In elke dorpskern is tenminste een kerk aanwezig en er zijn kapellen, kruisbeelden en (voormalige) kloosters en pastoriegebouwen. Deze gebouwen en objecten spelen een belangrijke rol in de kernen van onze gemeente. Ze hebben niet alleen een religieuze functie, ze zijn vaak beeldbepalend, roepen herinneringen op of zijn een vertrouwde plek in het dorp.

Afbeelding 3: Uitsnede van foto van glas in lood raampje Beek en Donk

“Het erfgoed geeft ons een erfenis aan verhalen. Deze verhalen zijn niet alleen van ons, maar ook van de volgende generaties. Daarom is het van belang om ons erfgoed te koesteren en te bewaren. Het koesteren en versterken van dit erfgoed zorgt ervoor dat Laarbeek ook echt Laarbeek blijft, nu én in de toekomst.”

Erfgoed zorgt ervoor dat bewoners zich thuis voelen in Laarbeek. Juist in tijden van grote maatschappelijke veranderingen, zorgt het lokale erfgoed voor een houvast en geeft het een gevoel van vertrouwdheid. Voor het religieus erfgoed geldt dit in grote mate. Het versterkt de identiteit van de kernen. De gemeente Laarbeek vindt het belangrijk dat de kerken zo lang als mogelijk is hun religieuze functie behouden. In de ambities die de gemeente geformuleerd heeft ten aanzien van erfgoed wordt duidelijk dat ze het belangrijk vindt om de meerwaarde van erfgoed ten volle te benutten. Erfgoed staat niet op zichzelf maar moet in bredere context worden gezien. De gemeente zet zich in voor het

integraal gebruik van erfgoed. Een onderdeel van het uitvoeringsprogramma voor deze ambitie is dan ook het opstellen van een kerkenvisie.⁴

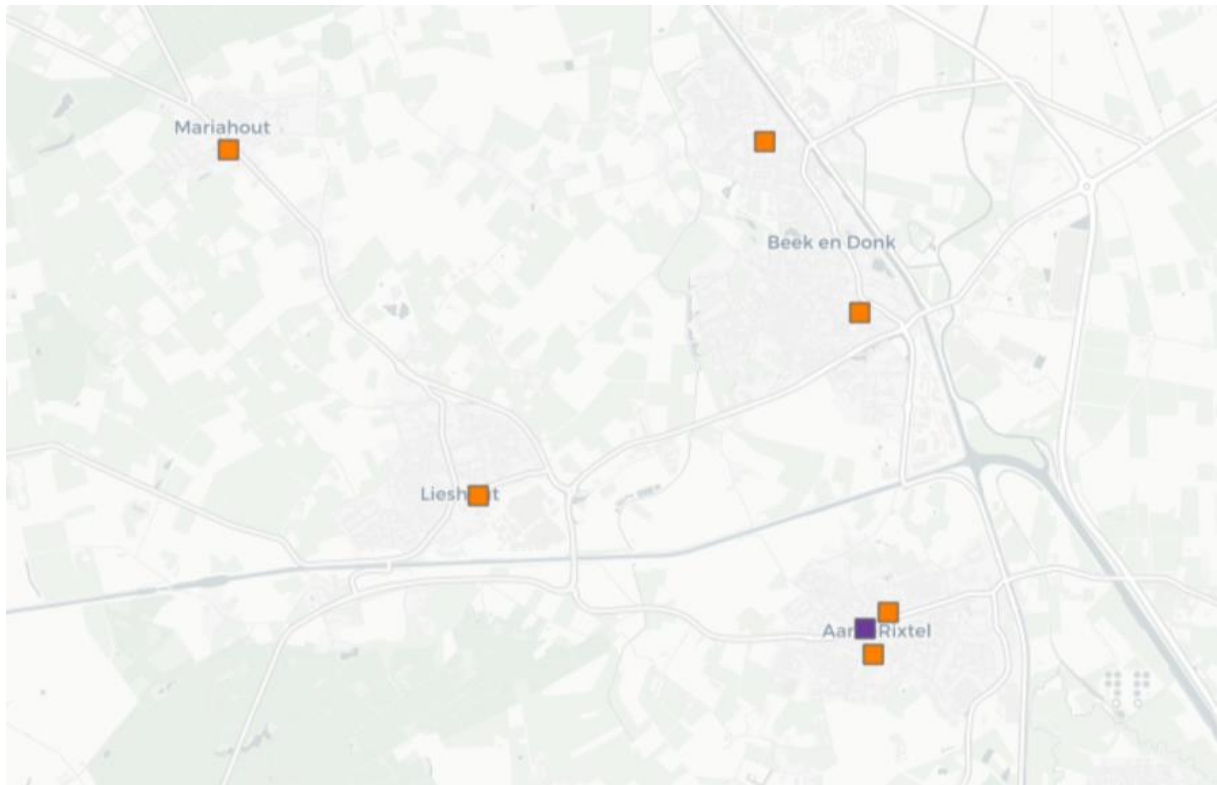
De Parochie Zalige pater Eustachius van Lieshout heeft in 2022 vijf kerkgebouwen in bezit. Het parochiebestuur heeft in samenwerking met de gemeente Laarbeek een kerkenvisie laten opstellen. Het doel van de kerkenvisie was het bepalen van de koers voor de toekomst voor de vijf kerkgebouwen. Belangrijk hierbij was dat deze kerkenvisie tot stand zou komen samen met de inwoners van de gemeente Laarbeek. Zo kon er tijdens het participatieproces draagvlak worden gecreëerd voor de visie op het toekomstig gebruik van de kerkgebouwen in de vier kerkdorpen. Deze kerkenvisie is dus opgesteld vanuit gedeeld opdrachtgeverschap.

Dit betekent voor de afbakening van het religieuze erfgoed voor deze kerkenvisie dat de gebouwen van de parochie centraal staan. Dit zijn:

- De kerk Onze Lieve Vrouwe Presentatie, Aarle-Rixtel
- De kapel Onze Lieve Vrouwe in 't Zand, Aarle-Rixtel
- De Sint Michaëlkerk, Beek en Donk
- De Sint-Servatiuskerk, Lieshout
- De Onze Lieve Vrouw van Lourdes kerk, Mariahout

⁴ Zie ambitie 1 en het uitvoeringsprogramma in [het Erfgoedhandboek](#) van de gemeente Laarbeek.

De Sint-Leonarduskerk in Beek en Donk is onttrokken aan de eredienst en in 2022 verkocht. Omdat voor deze kerk al plannen voor de toekomst worden vormgegeven valt deze kerk buiten de scope van de kerkenvisie. Daarnaast maakt de voormalige protestantse kerk van Aarle-Rixtel ook geen onderdeel uit van deze visie. Het Kouwenbergse Kerkje is in 2008 herbestemd en wordt nu beheerd door een stichting.

Figuur 3: Uitsnede van de kerkenkaart van de Vrije Universiteit waarop de dorpen van de gemeente Laarbeek te zien zijn met de aanwezige katholieke kerken én de kapel en de hervormde kerk in Aarle Rixtel. De gebouwen die op de kaart zijn aangegeven zijn opgericht met als doel deze te gebruiken voor een religieuze functie. Niet alle gebouwen op de kaart zijn op het moment van het opstellen van deze visie nog in gebruik als kerk.

Afbeelding 4: De Sint-Leonarduskerk van Beek en Donk gezien van de achterzijde

Afbeelding 5: Het Kouwenbergse Kerkje Aarle-Rixtel

1.3 Doelen en ambitie

Het belangrijkste doel voor het opstellen van de kerkenvisie is om samen de koers voor de toekomst van de kerkgebouwen te bepalen. Om dit te kunnen doen zijn er verschillende stappen gezet die ook als subdoelen gezien kunnen worden.

- ➔ Inzicht verkrijgen in het huidige gebruik, beheer en onderhoud van de kerkgebouwen en de kapel
- ➔ De dialoog starten met de inwoners van de gemeente Laarbeek over de betekenis van de kerken
- ➔ Samen met de inwoners de toekomst voor de kerkgebouwen verkennen
- ➔ Samen koers bepalen voor de toekomst van de kerkgebouwen en de kapel

De belangrijkste ambitie en algemene behoefte is om alle kerkgebouwen en de kapel zolang mogelijk (gedeeltelijk) een religieuze functie te laten behouden.

Afbeelding 6: Interieur Kerk Mariahout (Foto TML)

De kerk als drie-eenheid

Het woord kerk kent meerdere betekenissen.

- 1) De kerk als **gebouw**
 - toekomst van het gebouw. Welk gebruik heeft het gebouw in de toekomst? Welke waarde en betekenis behoudt en/of krijgt ze hiermee?
- 2) De kerk als lokale **geloofsgemeenschap**
 - voelt zich als groep mensen verbonden aan het kerkgebouw met persoonlijke gevoelens en herinneringen. Ze dragen hier financieel en soms als vrijwilliger aan bij. Het gebouw is *gevoelsmatig* eigendom van de (kerk)gemeenschap. Het is hun 'thuis'. De geloofsgemeenschap speelt een belangrijke rol in het proces bij het (veranderend) gebruik van de komende jaren. Zij bepalen de vitaliteit en omvang van de geloofsgemeenschap en daarmee het gebruik van de plek. Het is van groot belang dit collectief aan mensen te betrekken en stap voor stap mee te nemen in de visie en eventuele veranderingen in gebruik in de nabije of verre toekomst.
- 3) De kerk als **instituut**
 - vanuit Rome geleid

In deze kerkenvisie laten we de kerk als instituut buiten beschouwing en hebben we het voornamelijk over de kerk als gebouw.

2. Kerkenpaspoorten

2.1 Erfgoedwaarden in beeld

Om goed inzicht te krijgen in de kerken en de kapel hebben we als eerste de ontwikkelingsgeschiedenis van de kerkdorpen onderzocht en in beeld gebracht. Door het verleden goed te kennen kun je immers het heden ook beter begrijpen. Vervolgens hebben we zogenaamde 'Kerkenpaspoorten' opgesteld. Een 'kerkenpaspoort' geeft in één oogopslag de belangrijkste informatie over het gebouw weer. Het kerkenpaspoort geeft antwoord op de vragen: wanneer en door wie is het gebouwd, wat is de historische waarde van het gebouw en wat zijn de bijzonderheden qua interieur, exterieur en de omgeving. Het is heel fijn dat op deze manier van elke kerk en van de kapel nu een document met de belangrijkste feiten en bijzonderheden beschikbaar is. De Kerkenpaspoorten zijn als bijlage 2 van dit document te raadplegen.

Kerkenpaspoort

Onze Lieve Vrouw van Lourdes kerk, Mariahout

BOUWSTIJL
 EXPRESSIONISTISCH & DELFTSE SCHOOL

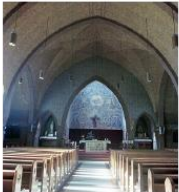

BOUWJAAR
 1932-1933

STATUS
 RIJKSMONUMENT

BELEVENIS
 MONUMENTAAL ORGEL & MARIABEELD

Adres Mariastraat 27 Bouwjaar 1932-1933 Architect P. Donders Bouwstijl Expressionistische en Delftse School Denominatie Rooms-katholiek Status + objectnr. Rijksmonument: <u>520162</u> rijenaar Bijzonderheden: Kruisvormige, éénbeukige kerk met bakstenen gewelven. Er is een monumentaal F.C. Smits-orgel aanwezig en bijzondere interieur onderdelen zijn een koperen godslamp en een houten Mariabeeld. Ensemble: Ten oosten van de kerk ligt de pastorie. Naast de kerk ligt een processiepark, met twee beelden van Maria en Bernadette. Aan het kerklein bevindt zich de Lourdesgrot. Het complex heeft bijzondere ensemblewaarde en is van betekenis als bedevaartsoord.	
---	--

Bron: Eustachius parochie, RCE, Reliwiki

Waardenpaspoort

Onze Lieve Vrouw van Lourdes kerk, Mariahout

GEBRUIKSWAARDE
Kerk

- **Algemeen:** Samen bidden, vieren en herdenken > groepen komen samen
- Overdekt: droge plek voor samenkomst
- Kerk klein en intiem, bij drukte kerk eerder vol dan bij andere gebouwen.
- Goede akoestiek en voldoende parkeerplaatsen
- Aantal zitplaatsen: 350
- Bestemmingsplan: Maatschappelijke bestemming

GEBRUIKSWAARDE
Lourdesgrot

- Inwoners uit heel Laarbeek komen hier.
- Bedevaartsoort; veel (buitenlandse) bezoekers/toeristen, dagjesmensen op de fiets, ook veel Sint, Roma, Polen. De combinatie met openstelling kerk wordt gemist.

GEBRUIKSWAARDE
Openluchttheater

- Goed bezocht, ook artiesten en bezoekers van buiten (mensen zijn hier trots op!)
- Gebruik door toneelvereniging, koren, soms missen en vieringen

IDENTITEITSWAARDE

- Bestaansrecht dorp ontstaan door kerk, hele dorp is toegewijd aan Maria
- Het park, Lourdesgrot, openluchttheater én kerk vormen het hart van Mariahout.
- Kerk is onderdeel van ensemble: uitnodigend geheel
- Groen dorpshart, rust
- Samenkomen, verbondenheid!
- Collectieve geschiedenis en individuele herinneringen!
- Voor ons, door ons → eigen bijdrage, actieve vrijwilligers!
- Plek om te blijven ontmoeten!

BELEVINGSWAARDE

- Ensemble wordt als eenheid beleefd; je kunt de kerk niet loskoppelen van park grot, begraafplaats en openluchttheater; het is één geheel.
- Kerk met pastorie – samen als één geheel gebouwd
- Lourdesgrot: kaarsje opsteken → past bij de tijdgeest: altijd toegankelijk, zelf bepalen wanneer we geloof beleven
- Kerkhof: oorlogsgraven met herdenking in mei
- Processiepark: rust, groen hart, voor jong en oud
- Openluchttheater: ontmoeten, plezier met dorpsgenoten.
- Borstbeeld van pastoor Van Eijndhoven
- Nostalgie

Figuur 4: voorbeeld Kerkenpaspoort en Waardenpaspoort Onze Lieve Vrouw van Lourdes kerk Mariahout

2.2 Zachte waarden in beeld

Naast inzicht in de erfgoedwaarden is het ook belangrijk om de zachte waarden in beeld brengen. De erfgoedwaarden zijn heel feitelijk en beschrijvend, naast deze objectieve waarden zijn ook de subjectieve, meer zachte waarden van belang. Daarin worden gebruikswaarde, toekomstwaarde en belevingswaarde onderscheiden. Daarbij wordt gebruikswaarde gevormd door: bruikbaarheid en functionele samenhang; toekomstwaarde door aanpasbaarheid, duurzaamheid en beheerbaarheid; en belevingswaarde door diversiteit, identiteit en schoonheid. Deze zachtere waarden zijn voor de kerken en de kapel ook in beeld gebracht en vormen het 'Waardenpaspoort'.

Deze waarden overlappen en versterken elkaar ook soms op onderdelen. Hieronder volgt een uitgebreidere beschrijving van deze waarden:

De gebruikswaarde wordt gevormd door de bestemmingsplancheck; de capaciteit qua zitplaatsen en de gebruiksmogelijkheden voor activiteiten.

De identiteitswaarde van de kerken en de kapel hangt samen met de mate waarin de kerk een rol speelt in de identiteit van de gemeente en haar inwoners. Bijvoorbeeld; de kerk bepaalt mede de identiteit van het dorp; de kerk fungeert als ruimtelijk herkenningspunt waaraan de geschiedenis van het gebied is af te lezen. De kerk draag bij aan identiteitsvorming, geeft een thuisgevoel en een gevoel van trots onder de inwoners.

De belevingswaarde van de kerken bepaalt de mate waarin de kerk door de mens in subjectieve zin wordt ervaren en beleefd. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om: de mate van waardering door een collectief aan inwoners/bezoekers en/of andere belanghebbenden vanwege de materiële en/of immateriële kwaliteiten; de belangrijkheid van de plek die de kerk inneemt binnen de herinneringen en getuigenissen van een grote groep inwoners of belanghebbenden; de mate waarin de kerk geniet van publieke bekendheid en wordt vastgelegd op foto's, in film, in literatuur of muziek. Het inspireert en heeft een plek in de geschiedschrijving van en over het dorp; de mate waarin de kerk een sterke breed gedragen zintuiglijke ervaring oproept zoals geluid (horen) licht (zien) geur (ruiken) voelen en proeven.

Afbeelding 6: Bord met oproep om mee te denken over de toekomst van de kerken (Foto gemeente Laarbeek)

3. In gesprek met de gemeenschap

Een belangrijk doel van de kerkenvisie is het starten van de dialoog. Erfgoedzorg is een gedeelde verantwoordelijkheid. De gemeente Laarbeek en het parochiebestuur wilden graag samen met de inwoners van de gemeente in gesprek. Zo kon er tijdens het participatieproces draagvlak worden gecreëerd voor de visie op het toekomstig gebruik van de kerkgebouwen in de vier kerkdorpen.

3.1 Kerkenvisie enquête

Eén van de manieren om te onderzoeken hoe de inwoners van de dorpen denken over de betekenis van de kerken is om een enquête te houden. De vragenlijst 'Toekomst Kerken in Laarbeek' is op de kerkenvisie pagina van de gemeente Laarbeek gedeeld. De enquête is ruim 500 keer ingevuld.

Op de vraag hoe je gebruik maakt van de kerk antwoordt de helft van de respondenten nooit gebruik te maken van de kerk. Bijna een derde van de mensen geeft aan jaarlijks naar de kerk te gaan. Deze mensen gaan voor speciale gelegenheden zoals trouw, rouw, doop en communie. Maar ook voor een Carnavalsviering of een samenwerking met het gilde. 21 % van de respondenten is kerkganger.

In de enquête is onder andere gevraagd wat de kerk voor hen betekent. Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat de identiteitswaarde van de kerken in de gemeente Laarbeek erg groot is. Voor de helft van de respondenten heeft de kerk betekenis als herkenningspunt in het dorp. Voor 28% van de mensen die de enquête heeft ingevuld is de kerk een plek van bezinning. Natuurlijk is de kerk ook nog een plek om het geloof te beleven, 21%. Voor een kwart van de respondenten heeft de kerk geen betekenis voor zichzelf. Daarnaast geeft 16% van de mensen aan dat de kerk voor hen een 'andere' betekenis heeft. De thema's die hierbij genoemd worden zijn 'herdenken', 'uitvaarten' en 'historisch gebouw'. In de toelichting bij deze vraag wordt ook benoemd dat de kerk een 'toeristische trekpleister' is en een plek voor bezinning, verbinding en warmte.

		Geloof/ religieuze beleving	Bezinning	Ontmoeten anderen	Herkennings- punt	Andere betekenis	Geen betekenis voor mij	Weet niet
Totaal		21%	28%	16%	50%	16%	25%	4%
Leeftijd	<45 jaar	15%	18%	9%	55%	17%	25%	4%
	45 tot 70 jaar	16%	26%	13%	46%	17%	29%	3%
	70+	36%	41%	27%	51%	13%	15%	5%
Woonplaats	Aarle-Rixtel	23%	32%	16%	61%	26%	17%	1%
	Beek en Donk	17%	24%	12%	48%	13%	28%	5%
	Lieshout	25%	29%	17%	35%	12%	29%	5%
	Mariahout	23%	23%	28%	60%	13%	19%	8%
Kerkganger	Wel kerkganger	67%	69%	42%	43%	16%	0%	0%
	Niet-kerkganger	8%	17%	9%	51%	16%	31%	5%

Figuur 5: Antwoorden wat voor betekenis heeft de kerk voor jou in % per leeftijd, plaats en kerkganger- niet kerkganger

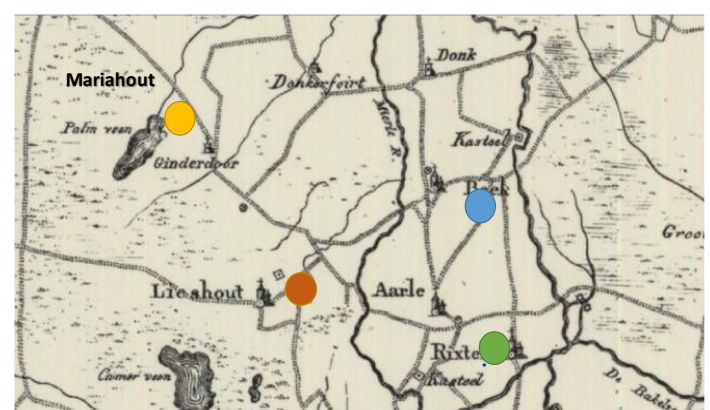
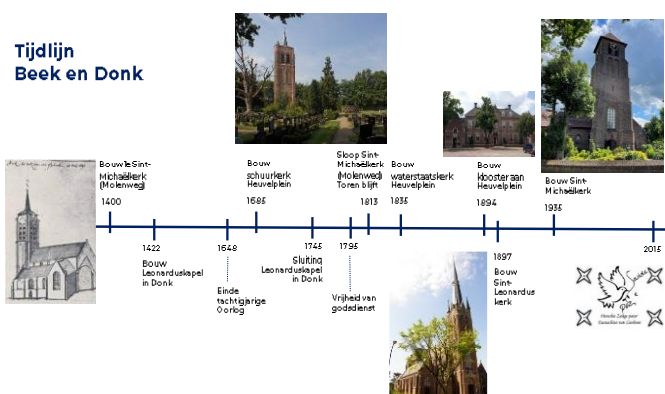
In de enquête is de inwoners ook gevraagd om na te denken over de toekomst van de kerkgebouwen. Aan de respondenten die binding hebben met één van de genoemde kerken is gevraagd welke invulling van het kerkgebouw zij graag zouden zien in de toekomst. Over het geheel genomen scoort het antwoord 'blijven zoals het nu is' het hoogste. Behalve bij de Sint-Servatius kerk in Lieshout, daar is het vaakst aangegeven dat de kerk een 'maatschappelijke functie' als invulling zou moeten krijgen in de toekomst. Er zijn verschillende functies benoemd én het was mogelijk om zelf het antwoord aan te vullen door middel van een toelichting op 'een andere functie'. Uit de toelichting blijkt dat de Laarbekenaren al wel durven te dromen over verschillende toekomstige invullingen. Deze ideeën hebben een plek gekregen in het Waardenpaspoort. De complete rapportage van de antwoorden van de enquête is raadpleegbaar in bijlage 5.

Kerk	Blijven zoals het nu is	Deel kerk behouden als kleine kapel	Maatschappelijke functie	Commerciële invulling	Woningen	Andere functie	Geen voorkeur/weet niet
Servatiuskerk in Lieshout (n=86)	21%	43%	59%	21%	31%	18%	7%
Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskerk in Mariahout (n=70)	46%	37%	36%	11%	25%	15%	3%
Michaelkerk in Beek en Donk (n=119)	47%	34%	38%	13%	20%	9%	6%
Mariakapel in Aarle-Rixtel (n=91)	89%	4%	12%	7%	2%	7%	1%
Onze-Lieve-Vrouw-Prentatiekerk in Aarle-Rixtel (n=103)	54%	26%	48%	19%	19%	17%	4%

3.2 Dorpssessies

De gemeente Laarbeek heeft vier kernen en deze kernen zijn te karakteriseren als kerkdorpen. De binding met eigen dorp en eigen kerk is vaak het natuurlijkst. Om het gesprek over de betekenis van de kerken te starten is er in elke dorp een dorpsessie georganiseerd waar inwoners konden meedenken over de toekomst van de kapel en de kerkgebouwen.

Tijdens de vier dorpsessies is het verhaal van de plek per kern gepresenteerd. Dit verhaal diende als de basis voor de geleefde geschiedenis. Het opende het gesprek met de bewoners door te vragen naar herinneringen en het delen van herinneringen en verhalen van meerdere generaties. In een open en harmonieuze setting deelden de inwoners met elkaar hoe zij de kerk beleven en wat zij bijzonder en karakteristiek aan 'hun' kerk vinden.

Figuur 4: Tijdslijn om inzicht te krijgen in de ontwikkeling van het dorp en de rol van de kerk hierin.

Figuur 7: Kaart uit Topojdreis 1820 met de plek van de eerste kerken en de plekken waar de kerken nu staan.

Afbeelding 8: impressie van de dorpsessies.

Deze uitspraken werden genoteerd op gekleurde post-its en dit vormde de ondertiteling van de avonden. De betrokkenheid van de bewoners bij de kerk van hun dorp werd op deze manier heel tastbaar.

Hoe kunnen we ervoor zorgen dat deze gebouwen een rol van een betekenis blijven spelen in de toekomst? Deze vraag stond het tweede deel van de dorpsessie centraal. Na de dorpsessies is alle input gecategoriseerd naar de verschillende waarden die in het 'Waardenpaspoort' zijn terug te vinden. De gebruikswaarde, identiteitswaarde, beleevingswaarde zijn allemaal opgehaald tijdens de dorpsessies.

3.3 Klankbordgroep

Nadat in alle vier de dorpskernen bijeenkomsten zijn gehouden is er een klankbordgroep gevormd met mensen die hierover verder mee wilden denken. Alle dorpskernen zijn bij de klankbordgroep door meerdere deelnemers vanuit verschillende achtergronden vertegenwoordigd. Per dorp zijn inwoners, leden van de historische kring of -vereniging, parochianen en bestuursleden van de parochie uitgenodigd. De resultaten van de dorpsessies zijn getoetst door de aanwezigen en daarna gedeeld met de afgevaardigden van de andere dorpen.

Om meer inzicht te bieden in het toekomstig gebruik van de kerkgebouwen zijn de groepjes op basis van de uitkomsten uit de dorpsessies verder in gesprek gegaan over de verschillende mogelijkheden en vormen hiervoor. De toekomstwaarde uit de Waardenpaspoorten heeft zo vorm gekregen. Tijdens de klankbordgroep bijeenkomst is er vervolgens nog samen nagedacht over het vervolgproces. Wat is er nodig om de dialoog over de toekomst van de kerken voort te zetten?

3.4 Blijk van grote betrokkenheid

De hoge responsgraad op de enquête en de grote opkomst van de bijeenkomsten toont aan dat er grote betrokkenheid is vanuit de dorpsgemeenschappen over dit onderwerp. Tijdens de dorpsessies is de dialoog over de toekomst van de kerkgebouwen gestart en het onderwerp leeft! Het is waardevol voor de gemeente Laarbeek en het parochiebestuur om te weten hoe er over de kerken in de verschillende dorpskernen wordt gedacht. Door samen diverse toekomstscenario's te verkennen is er tegelijk gewerkt aan draagvlak en denkracht voor veranderend gebruik van de kerken. Het is belangrijk om bij het voortzetten van dit gesprek de dorpsgemeenschap te blijven betrekken.

Figuur 8: Toekomstwaarde van de Onze Lieve Vrouw Presentatie kerk in Aarle-Rixtel (Figuur TML)

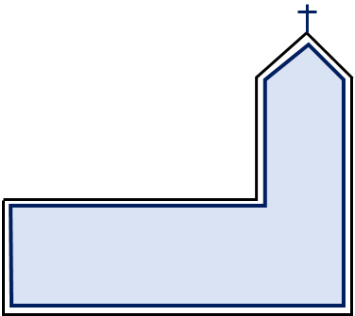
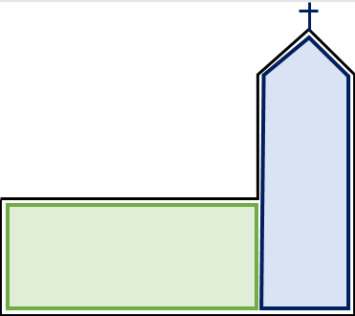
4. Toekomstscenario's voor de kerkgebouwen

De ambitie en algemene behoefte is om alle kerkgebouwen en de kapel zolang mogelijk (gedeeltelijk) een religieuze functie laten behouden. De instandhouding en religieuze exploitatie is een kostbare opgave. Onderzoek naar het optimaliseren van het financieel rendement kan soms nog verlichting bieden. Denk aan lastenverlichting door energiebesparing en verduurzaming of genereren van inkomsten door valorisatie of medegebruik.⁵

Maar de kerken worden niet meer zo intensief gebruikt als vroeger. Zij zijn te groot en te kostbaar om door een klein aantal vrijwilligers onderhouden te worden. Daarom is het goed om de verschillende toekomstscenario's voor de kerkgebouwen in beeld te brengen

4.1 Behoud religieuze functie

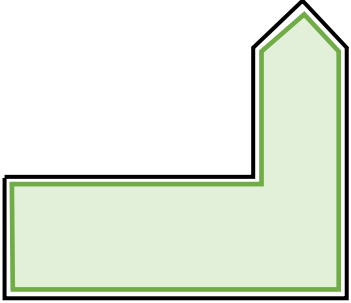
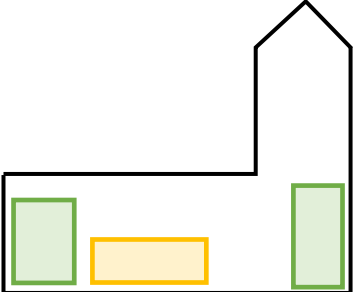
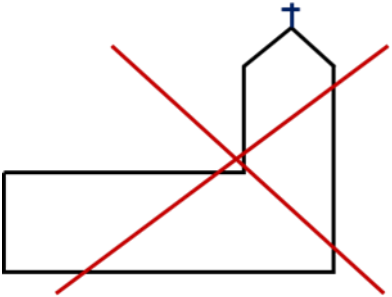
Er zijn verschillende scenario's waarin een kerkgebouw (deels) een religieuze functie kan behouden. Hieronder zijn de verschillende mogelijkheden in beeld gebracht.

	De kerk behoudt geheel zijn religieuze functie Dit kan zijn doordat er geen veranderingen in het gebruik optreden, maar ook door religieuze functies te combineren. Het is ook een mogelijkheid dat de kerk door andere of meerdere geloofsrichtingen gebruikt wordt.
	De kerk wordt multifunctioneel gebruikt Wanneer de kerk niet gebruikt wordt voor vieringen kan de kerk gebruikt worden voor andere functies. De kerk wordt dan multifunctioneel gebruikt. Het is belangrijk dat de nevenfuncties passend zijn bij het kerkelijk gebruik. Denk bijvoorbeeld aan verhuur van de kerkruimte voor een evenement of congres.
	Religieuze functie in deel van het gebouw Een deel van de kerk wordt gebruikt voor een viering, een dienst of als plek voor bezinning, (denk aan een kapelfunctie). Een ander deel van het kerkgebouw wordt herbestemd en getransformeerd.

⁵ met valorisatie wordt bedoeld: initiatieven die, met respect voor het normale gebruik van de parochiekerk, de betekenis van het kerkgebouw in al zijn aspecten kunnen versterken en bevorderen, denk bijvoorbeeld aan rondleidingen, concerten en tentoonstellingen.

4.2 Verlies religieuze functie

Wanneer het kerkgebouw niet meer voor religieuze activiteiten in aanmerking komt door religieuze en/of maatschappelijke redenen dan komen er andere scenario's in beeld. Hieronder zijn de verschillende mogelijkheden in beeld gebracht.

	Herbestemming Het kerkgebouw krijgt een andere, nieuwe functie. Het religieus erfgoed wordt duurzaam ontwikkeld en behouden voor de toekomst. We streven naar een passende herbestemming met meerwaarde voor de samenleving en behoud van de monumentale en ruimtelijke kwaliteiten.
	Sluimeren/ tijdelijk gebruik Als de kerk niet meer religieus in gebruik is en er gezocht wordt naar een passende herbestemming kan er aardig wat tijd overheen gaan. Gedurende deze fase kan de kerk tijdelijk gebruikt worden en wordt er gezorgd voor een minimale instandhouding van het gebouw zodat de kerk niet in verval raakt. Een tijdelijke invulling kan een nieuw publiek trekken en betrokkenheid bij jongere generaties voor herbestemming stimuleren. Ook kan tijdelijk gebruik het experimenteren met een ander verdienmodel/exploitatie van de kerk stimuleren.
	Sloop Het kan voorkomen dat de kerk niet meer religieus in gebruik is, er geen tijdelijk gebruik mogelijk is en er geen middelen beschikbaar zijn voor onderhoud en de instandhouding van de kerk. Indien de bouwkundige staat zodanig is dat de veiligheid in gevaar komt, dan kan sloop een allerlaatste optie zijn. Dit is echter niet voorstelbaar in de gemeente Laarbeek omdat alle kerkgebouwen in Laarbeek zijn beschermd als monument of cultuurhistorisch waardevol pand.

4.3 Blijvend van betekenis

Als kerken hun functie verliezen, verliezen ze niet hun betekenis. Door de kerkgebouwen te blijven gebruiken, kunnen we bijdragen aan hun voortbestaan. Hernieuwd gebruik draagt immers bij aan de betekenis van het gebouw. We creëren meerwaarde door een nieuw hoofdstuk toe te voegen aan het verhaal van de kerk. Zo blijven het plekken van betekenis voor hun omgeving en bezoekers. Deze markante gebouwen met bijzondere architectuur en interieurs verhogen bovendien de omgevingskwaliteit en leefbaarheid van de dorpen. De dorpskerken kunnen vanuit een diepere verbinding met de gemeenschap bijdrage leveren aan actuele en maatschappelijke opgaven. De kerk heeft toekomst daar waar zij zich verbindt met de gemeenschap en een duurzaam toekomstperspectief voor de kerken ontwikkel je dus samen! Op deze manier kunnen we blijven 'kerken' en blijven de kerken belangrijke ontmoetingsplekken in de harten van de dorpen en de mensen.

Afbeelding 9: Onze Lieve Vrouwe Presentatie kerk te Aarle-Rixtel met op de voorgrond het beeld van Eustachius van Lieshout. Foto TML

4.4 Van initiatief naar planvorming en draagvlak

Als er een idee is voor nevengebruik of een nieuwe functie voor een kerk dan moet er met veel verschillende kaders en regels rekening gehouden worden. Bij het verkennen van de mogelijkheden voor veranderend gebruik van een kerk is het belangrijk om goed in beeld te brengen wat er kan en wat er mag. Bij het verder uitwerken van een initiatief naar planvorming moet ook rekening gehouden worden met de wettelijke, kerkelijke en ruimtelijke kaders, zie opsomming hieronder. In bijlage 6 zijn deze verder uitgewerkt.

o Bisdom	Beleid, kerkelijk recht, kettingbeding
o Parochie	Beleid, visie
o Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed	Erfgoedwet, erfgoedzorg
o Gemeente Laarbeek	Instandhoudingsplicht Monumenten, Bestemmingsplan/ruimtelijke procedures

Nevenfuncties

Zolang het kerkgebouw als geheel een religieuze functie heeft, zijn er mogelijkheden voor nevengebruik of tijdelijk gebruik, binnen kaders die zijn bepaald door het bisdom, verbonden aan het kerkelijk recht. Het parochiebestuur is beslissingsbevoegd als het gaat om de toekomst van de kerkgebouwen maar het bisdom heeft hierin ook een verantwoordelijkheid. De besluiten worden dus genomen in samenspraak met het bisdom. Het bisdom ondersteunt de parochies in deze trajecten. Tijdens deze eerste fase van het traject is het niet altijd mogelijk om informatie te delen. Er is een belangrijke mate van vertrouwelijkheid nodig in de verkenningsfase van dit soort trajecten. Het is van belang dat alle belanghebbenden zich dat goed realiseren. De gemeente speelt ook een rol in de advisering over nevenfuncties. De gemeente toetst het gebruik aan het bestemmingsplan en indien er wijzigingen aan het gebouw nodig zijn komt er een omgevingsvergunning in beeld.

Herbestemming

De laatste jaren zijn er veel goede voorbeelden bijgekomen van multifunctioneel gebruik van kerken.⁶ Wanneer de kerk (deels) uit de eredienst onttrokken én ontwijd is, zijn er meer mogelijkheden voor andersoortig gebruik. Als een rooms-katholieke kerk wordt verkocht, is in de koopovereenkomst altijd een zogenoemd kettingbeding opgenomen: daarin staan de verkoopvoorwaarden die tot in de eeuwigheid blijven gelden. Dus als een rooms-katholieke kerk in handen komt van een projectontwikkelaar met als voorwaarde dat er geen horeca in het pand mag komen, geldt dat ook als die projectontwikkelaar het pand later doorverkoopt. Het komt in de praktijk regelmatig voor, vertellen deskundigen, dat zo'n kettingbeding decennia na de eerste verkoop weer op tafel komt.⁷ Bij steeds nieuwe verkoop behoudt het bisdom op een manier inspraak bij de gebruiksmogelijkheden. Alle bisdommen en parochies hebben zich te houden aan het canoniek (kerkelijk) recht. Daarin staat vastgelegd wat wel, en wat niet kan. Dit moet steeds getoetst worden bij een hernieuwd gebruik.

⁶ Zie [boek](#) kerkgebouwen- 88 inspirerende voorbeelden van nieuwe gebruik- van appartement tot zorgcomplex.

⁷ <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/een-op-de-vijf-nederlandse-kerken-is-geen-kerk-meer~b033cc0f/>

De gemeente speelt een belangrijke rol in de advisering bij herbestemming en het faciliteren in het omgevingsproces voor en tijdens het herbestemmingsproces.⁸ Tevens adviseert de gemeente initiatiefnemers bij het aanvragen van vergunningen over het onderhoud, restauraties, energiemaatregelen en verbouwingen aan het pand. De gemeente verbindt partijen met elkaar en heeft een makelaarsfunctie voor kerkeigenaren en initiatiefnemers binnen de ambtelijke organisatie naar andere relevante afdelingen (stedenbouw, grondzaken, milieu, verkeer) en haar ketenpartners zoals provincie en het rijk. In principe kan een initiatief voor (gedeeltelijke) herbestemming van een kerk via de omgevingsvergunningsprocedure voor ruimtelijke plannen in behandeling worden genomen. De gemeente kan dan toetsen of het gewenste toekomstige gebruik in strijd is met het bestemmingsplan zijn. Een initiatiefnemer of eigenaar kan hiervoor bij de gemeente Laarbeek een principeverzoek indienen.

<https://www.laarbeek.nl/principeverzoek>. Een principeverzoek leidt tot een schriftelijke afhandeling waarin de verwachting over de wenselijkheid van het plan en aandachtspunten voor de verdere uitwerking worden teruggekoppeld. De gemeente Laarbeek vindt het belangrijk om plannen die veranderingen in de leefomgeving veroorzaken te bespreken met mensen die met deze plannen te maken krijgen. De initiatiefnemer heeft daarom vanaf de invoering van de Omgevingswet de plicht om een omgevingsoverleg te voeren en participatiestappen te zetten.⁹

<https://www.laarbeek.nl/participatie-de-omgevingswet>

Een herbestemming van een kerk brengt vaak grote veranderingen met zich mee en is vooral ook een emotioneel proces. Deze ontwikkelingen hebben vaak impact op het hele dorp. Daarom moet er, in plaats van een omgevingsgesprek met enkele belanghebbenden, een open uitnodiging komen naar de hele dorpsgemeenschap voor een dorpsgesprek. Deze dorpsdialoog kan worden georganiseerd met een open uitnodiging en is dus breder georiënteerd. Het is belangrijk om in een vroeg stadium de plannen te delen en het draagvlak voor de mogelijke ontwikkelingen te polsen. In de dorpsdialoog kan het gesprek over de verschillende waarden plaatsvinden. Bovendien kan dan onderzocht worden of het mogelijk is om bij het plan ook meerwaarde voor de gemeenschap te creëren. Het gesprek kan gaan over de verschillende (zachte) waarden die de kerk vertegenwoordigt en hoe deze met elkaar samenhangen. Deze waarden hebben we al in beeld gebracht in het Waardenpaspoort. Het is dus goed om de Kerkenpaspoorten te gebruiken in dit gesprek. Voor de initiatiefnemer(s), de eigenaar en de dorpsbewoners is de betekenis van het gebouw en de gewenste toekomst van de plek verschillend. Juist door deze verschillende belangen te verbinden kan waardecreatie ontstaan. Door een onderzoekende en open houding en het inzetten van de (denk)kracht van de gemeenschap kan er samen naar de best haalbare bestemming gezocht worden.

⁸ Het is goed om onderscheid te maken tussen een functionele en een planologische herbestemming. Voor een functionele herbestemming die binnen de kaders van de maatschappelijke bestemming valt, is geen planologische herbestemmingsprocedure nodig.

⁹ De invoeringsdatum van de Omgevingswet is naar verwachting 1 januari 2024.

Aandachtspunten voor het uitwerken van een plan voor een kerk

- 1) Inventariseer en bespreek de mogelijke scenario's voor een toekomstbestendig religieus erfgoed met elkaar: wat is van toepassing?
- 2) Kan de religieuze functie (deels) behouden worden?
- 3) Bestudeer het Kerkenpaspoort. Zijn de verschillende (erfgoed)waarden goed in beeld of is aanvullend onderzoek nodig?
- 4) Bespreek de waarden met elkaar en benoem de kernwaarden van het kerkgebouw. Formuleer daarna samen de uitgangspunten voor de herbestemming.
- 5) De kerken hebben een maatschappelijke bestemming. Zoek als eerste naar een maatschappelijke functie voor de kerk, inventariseer de behoeften en zet in op het creëren van meerwaarde voor de gemeenschap (sociaal, cultureel, ruimtelijk of economisch).
- 6) Is er nood aan een gemeenschapsvoorziening die (ook) in de kerk zou kunnen?
 - Vind de juiste formule in multifunctioneel gebruik. Wat werkt wel, wat werkt niet?
 - Onderzoek of (lokale) ondernemers of gebruikers betrokken kunnen worden bij het proces.
 - denk ook op de lange termijn. Wellicht is er nu geen nood aan een functie, maar binnen 5 jaar wel; voorbeeld: deel van de functies van de dorpshuizen verhuizen naar kerk en op die plek woningen bouwen.
- 7) Zorg dat er duidelijk is welke ontwikkelruimte er is en welke aanpassingen gedaan kunnen worden aan het gebouw met behoud van de erfgoedwaarden. Dit kan door een transformatiekader op te laten stellen.
- 8) Verken verschillende vormen van gedeeld eigenaarschap en samenwerkingsvormen tussen de gemeente, initiatiefnemers en de gemeenschap. Onderzoek verschillende rechtspersonen, financieringsstromen en potentiële partners voor lange termijn.
- 9) Onderzoek de financiële haalbaarheid van het plan (zijn er subsidies beschikbaar?) En onderzoek de mogelijkheden voor tijdelijk gebruik, programmering en exploitatie.
- 10) Leer van het verleden: Kijk naar de gerealiseerde voorbeelden en benoem de succesfactoren en onderzoek wat in dit geval toegepast zou kunnen worden!

5. Samen Koers bepalen

Als een kerk of kapel zijn religieuze functie verliest dan is dat heel ingrijpend, voor de parochianen is dit vaak een rouwproces. Voor het sluiten van een kerk is geen draaiboek. Uit de enquête is naar voren gekomen dat bij geval van sluiting een groot deel van de geloofsgemeenschap zich, onder andere door logistieke beperkingen, niet zal aansluiten bij een geloofsgemeenschap in een andere dorpskern. Het is van groot belang om de gemeenschap, zowel de geloofsgemeenschap als de dorpsgemeenschap, vroegtijdig bij dit proces te betrekken en stap voor stap mee te nemen in eventuele veranderingen in gebruik in de nabije of verre toekomst.

Het is belangrijk om samen een vervolgstap te bepalen en om inzicht te verwerven hoe we ieder vanuit de eigen rol kunnen bijdragen aan de toekomstbestendigheid van het religieus erfgoed van de gemeente Laarbeek. Door tijdig met elkaar in gesprek te gaan en samen na te denken over het toekomstgebruik creëren we draagvlak voor verandering en kansen voor het realiseren van het meest gunstige toekomstscenario. Voorwaarden voor deze gesprekken zijn: een dialoog met respect voor elkaars standpunten, zoeken naar oplossingen voor de problemen van de ander en het gezamenlijk belang voor ogen houden.

5.1 Verschillende rollen

Voor de betrokken belanghebbenden zijn hieronder de verschillende rollen geformuleerd:

Rol Parochiebestuur

Het parochiebestuur is juridisch eigenaar van de kerken. Het parochiebestuur is verantwoordelijk voor het besturen van de parochie. Onderdeel van zijn verantwoordelijkheid is de financiële positie van de parochie en de personele situatie. Het beheer van het vastgoed van de parochie behoort tot de primaire verantwoordelijkheden van het bestuur. De bestuursleden zullen daarom een verantwoorde beslissing moeten nemen over de toekomst van de kerkgebouwen waarbij ze verschillende belangen moeten afwegen. Dit gebeurt in samenspraak met het bisdom.

Rol Bisdom

Het Bisdom is kaderstellend en geeft bindend advies. De parochie Zalige pater Eustachius van Lieshout valt onder verantwoordelijkheid van het bisdom 's-Hertogenbosch. Het bestuur van de parochie is beslissingsbevoegd als het gaat om de toekomst van de kerkgebouwen maar het bisdom heeft hierin ook een verantwoordelijkheid en verschillende bevoegdheden. Bij vervreemding van een kerkgebouw vraagt het bisdom een onafhankelijke taxatie en is er toestemming nodig van de Raad voor Economische Aangelegenheden van het bisdom. De bisschop heeft de bevoegdheid om de kerk aan de eredienst te onttrekken. Het bisdom ondersteunt de parochies in deze trajecten. Het Bisdom heeft een beleidsplan opgesteld 'Samen bouwen in vertrouwen' waarin het beleid ten aanzien van de locatie van de vieringen en het beleid ten aanzien van kerkgebouwen is opgenomen. Daarnaast vervult het bisdom een rol in uitvoering van het kerkelijk recht.

Rol Gemeente Laarbeek

De gemeente is bevoegd gezag in het kader van monumentenzorg en moet zorg dragen voor een goede ruimtelijke ordening. De gemeente wil zich inzetten voor het beschermen

behouden van het religieus erfgoed. De gemeente onderschrijft de ambitie van het parochiebestuur om de kerkgebouwen zo lang mogelijk voor de eredienst te gebruiken. De gemeente kan zich voorstellen dat er andere (neven)functies worden onderzocht. In het geval van herbestemming speelt de gemeente graag een faciliterende rol. Zij helpt mee zoeken naar een nieuwe bestemming voor het gebouw. De gemeente kan een strategische rol spelen in het koppelen van vraag en aanbod bij huisvestingsvraagstukken (ook op de lange termijn) van voorzieningen met maatschappelijke functies bijvoorbeeld welzijn, zorg, onderwijs, cultuur en sport. Dit zijn waardevolle kansen voor herbestemming. De gemeente heeft ook een uitvoerende en toetsende rol in het kader ruimtelijke ordening en leefbaarheid.

Rol Heemkundekringen

Als hoeders van het materiële en immateriële erfgoed van de gemeente Laarbeek geven zij gevraagd en ongevraagd advies aan de gemeente Laarbeek. Zij doen onderzoek naar de geschiedenis van de streek en zetten zich in voor het behouden en beschermen van wat waardevol en karakteristiek is. Zij brengen het religieus erfgoed onder de aandacht van de inwoners van de gemeente Laarbeek.

Rol Geloofsgemeenschappen

Geloofsgemeenschappen zijn de gebruikers van de kerken. Vanuit de gemeenschapsgedachte dragen zij bij aan het zorgen voor en instandhouding van het kerkgebouw. Er is veel kennis aanwezig over de gebouwen en de geloofsgemeenschap.

Rol Inwoners

Inwoners voelen zich verbonden met de kerkgebouwen. Er is veel kennis aanwezig over de lokale geschiedenis en de inwoners spelen een belangrijke rol in het doorvertellen van de verhalen aan nieuwe inwoners en volgende generaties.

Afbeelding 10: Kerk, pastorie en tuin Beek en Donk

Afbeelding 11: Interieur in Onze Lieve Vrouw Presentatie Aarle-Rixtel, biechtstoel.

5.2 Verschillende belangen

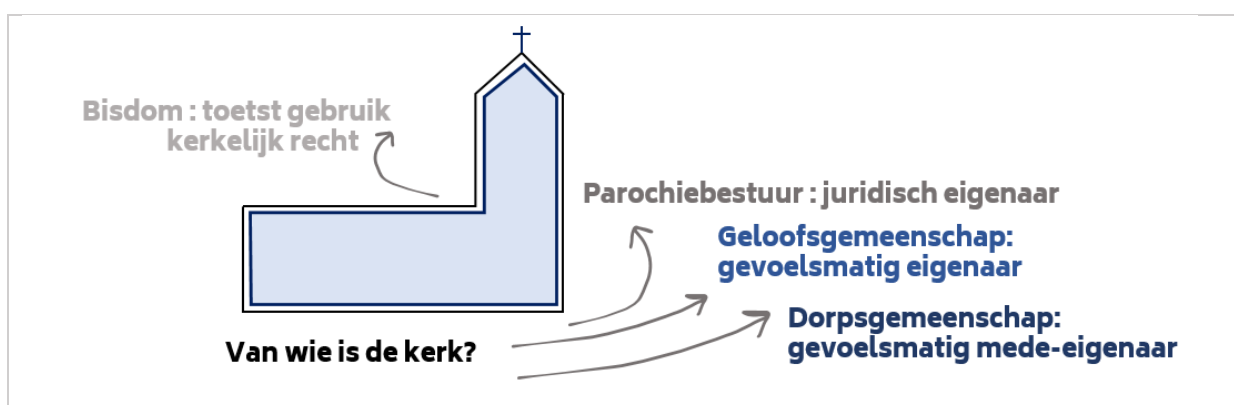
De betrokken partijen hebben allen verschillende belangen:

Parochiebestuur	• Continuïteit van de parochie qua personele bezetting / vrijwilligers • Lokaal kunnen blijven vieren van de eredienst • Gezonde financiële basis • Instandhouding van vieringen • Instandhouding van pastorale zorg • Nevengebruik moet waardig en passend zijn
Bisdom	• Bestaande geloofsgemeenschappen in stand houden en actief faciliteren • Lokaal kunnen blijven vieren van de eredienst • Uitgangspunten nevengebruik en hergebruik toetsen aan het kerkelijk recht
Gemeente Laarbeek	• Behoud en gebruik kerkgebouwen • Bescherming en Integraal gebruik van erfgoed • Nevengebruik en nieuw gebruik zijn niet concurrerend voor de maatschappelijke functies in de gemeentelijke accommodaties/ dorps- en gemeenschapshuizen • Partijen bij elkaar brengen • Planologische en ruimtelijke procedures goed laten verlopen • Parochie ondersteunen om sociale functie van de geloofsgemeenschap te kunnen behouden
Geloofsgemeenschappen	• Plek behouden om samen geloof te belijden, mogelijkheid tot kleine dienst, stilte, gebed • Plek behouden op het kerkhof om begraven te worden, de kerk als plek behouden om uitvaartdienst te houden. • Betrokken worden in het proces, bijvoorbeeld door deelname aan de klankbordgroep.
Inwoners	• Behoud kerkgebouwen • Sociale functie van de kerkgemeenschap laten voortbestaan • Kerk als ontmoetingsplek voor het dorp • Betrokken worden in het proces, bijvoorbeeld door deelname aan de klankbordgroep.
Heemkundekringen	• Behoud kerkgebouwen

- Aandacht voor intrinsieke waarden van het religieus erfgoed
- Betrokken worden in het proces, bijvoorbeeld door deelname aan de klankbordgroep.

5.3 Samen voor de kerken

De belangrijkste ambitie en gedeelde behoefte is om alle kerkgebouwen en de kapel zolang mogelijk (gedeeltelijk) een religieuze functie laten behouden. De kerkenvisie gaat niet alleen over de kerkgebouwen en de kapel maar vooral ook over de mensen die hierbij betrokken zijn en over de manier waarop er op dit onderwerp in het vervolg samengewerkt kan gaan worden. Dit doet recht aan het gevoelde gedeelde eigenaarschap wat leeft in de gemeenschap. Tegelijkertijd is het van belang om steeds te blijven realiseren dat de parochie juridisch eigenaar is van de kerkgebouwen.

Figuur 9: Van wie is de kerk?

Samen het gebruik en de staat van de gebouwen monitoren is van belang om leegstand te voorkomen. De Leonarduskerk heeft 8 jaar leeggestaan terwijl er naar een nieuwe functie werd gezocht. Veel wenselijker is het om tijdiger op zoek te gaan naar een nieuwe bestemming voor de kerk. Dit kan al terwijl de kerk nog (deels) voor de eredienst gebruikt wordt. Onderdeel van deze monitoring is afstemming tussen verschillende partijen. Vanaf nu bespreken het parochiebestuur en de gemeente jaarlijks of de instandhouding en gebruik voor eredienst nog gegarandeerd kan worden. Mocht dit niet het geval zijn, dan is er aanleiding om vervolgtacties in gang te zetten. Dit onderwerp komt ook jaarlijks op de agenda van het overleg tussen de gemeente Laarbeek en de heemkundekringen zodat er een structuur ligt om de stand van zaken samen te bespreken.

Als er een ontwikkeling of een plan is in geval van een (gedeeltelijk) nieuwe bestemming voor religieus erfgoed zetten we in op het voeren van een open dialoog in een vroeg stadium met bewoners, betrokkenen en belanghebbenden. Elkaar goed informeren en communiceren is hierbij essentieel. Bij een open dialoog is het belangrijk om goed inzicht te hebben in elkaars belangen en begrip hiervoor te creëren. In het gesprek kan dan met de verschillende belangen rekening gehouden worden. Op deze manier is het mogelijk om consensus te bereiken en om samen tot betere ideeën en oplossingen te komen. Het is dan ook belangrijk om goed in verbinding te zijn met elkaar zodat alle partijen samen kunnen bijdragen aan het toekomstbestendig maken van het religieus erfgoed.

5.4 De Laarbeekse aanpak

Bij het opstellen van de Kerkenvisie is gekozen om nadruk te leggen op het proces en niet op het komen tot een concrete uitkomst. Zo kon bewustwording gecreëerd worden voor mogelijk veranderingen. Tijdens het traject zijn de inwoners goed betrokken zodat een eventuele herbestemming in de toekomst niet onverwacht komt. Daarnaast was het voor de parochie belangrijk om haar leden mee te nemen in de dilemma's en mogelijkheden. Het proces heeft ertoe geleid dat alle betrokken partijen zijn gaan nadenken over de mogelijkheden. Het is gelukt om een eensgezinds uitgangspunt te formuleren waardoor een belangrijke vervolgstap kan worden gezet.

Uitgangspunt

De parochie streeft er naar om voor alle kernen een eigen gebedsruimte te behouden. De gemeente ondersteunt dit en de aanwezige klankbordgroepleden juichen dit toe. Tijdens de klankbordgroepbijeenkomst is onderschreven dat het wenselijk is om in iedere kern op zoek te gaan naar een ruimte waar een kleine eredienst gehouden kan worden. Voor alle vier de kernen gaan de mogelijkheden hiervoor onderzocht worden.

De Laarbeekse aanpak is dus gericht op het samen nadenken over wat te doen als het niet meer haalbaar is om in alle te kerken te kerken. Het uitgangspunt is om voor iedere kern om een eigen kleine gebedsruimte te behouden waar de eredienst gehouden kan worden. Dit zou zowel kunnen binnen het bestaande kerkgebouw of op een alternatieve locatie. Bij deze vervolgstap wordt de klankbordgroep ingezet zodat er weerklank uit de gemeenschap georganiseerd kan worden, er een communicatiestructuur is in het geval van ontwikkelingen én er een beroep kan worden gedaan op denkkraft van de vertegenwoordigers uit de verschillende groepen als dit gewenst is. Het proces is in gang gezet en de dialoog die is opgestart tijdens de dorpsessies wordt op deze manier vervolgd. Tijdens het opstellen van de kerkenvisie is er een klankbordgroep gevormd, de deelnemers aan de klankbordgroep kunnen aangeven of zij er voor voelen om ook in de toekomst bij te dragen. Om dit goed te laten verlopen moet de rol van de klankbordgroep worden gedefinieerd. Het parochiebestuur is als juridisch eigenaar van de kerken aan zet en kan bepalen op welke manier de klankbordgroep betrokken zal worden en welke mate van invloed de klankbordgroep zal hebben. Het parochiebestuur vindt het belangrijk om de inwoners te betrekken bij toekomstige ontwikkelingen, met de steun van de gemeente Laarbeek.

6. Aanbevelingen

Het traject om samen tot een kerkenvisie voor Laarbeek te komen heeft een proces in gang gezet wat niet stopt bij dit document. Idealiter vormt het de start van een gesprek en een samenwerking over de kerken in de gemeente Laarbeek die voortgezet zal worden. Voor dit vervolg zijn hieronder aanbevelingen geformuleerd. Eerst zijn er algemene aanbevelingen verwoord, gevolgd door aanbevelingen per belanghebbende gecategoriseerd.

Algemene aanbevelingen

- Continueer de dialoog over toekomst van de kerkgebouwen, bijvoorbeeld door een periodieke bijeenkomst van klankbordgroep en communiceer daarover naar de rest van de dorpsgemeenschap. Tijdens die avond kan het parochiebestuur delen wat de stand van zaken is wat betreft vitaliteit van de geloofsgemeenschap, eventuele ontwikkelingen in veranderend gebruik en op welke wijze de gemeenschap daarin wordt betrokken.
Als er grote veranderingen op stapel staan is een dorpsessie meer op zijn plaats.
Noot: De dorpsessies en de klankbordgroep bijeenkomsten zijn allen gehouden op dinsdagavonden. Voor sommige inwoners was het niet mogelijk om op deze avonden aanwezig te zijn. Aanbeveling voor het vervolg is dan ook om de dorpsdialogen op meer verschillende momenten te laten plaatsvinden.
- De (geloofs)gemeenschap heeft behoefte aan open en transparante communicatie over de toekomst van de kerkgebouwen en het proces en de bijbehorende afwegingen bij verkoop en herbestemming van het gebouw. Maak afspraken wie (voor wat) verantwoordelijk is. Hier staat tegenover dat sommige mensen met goede plannen als voorwaarde stellen dat ze eerst vertrouwelijk moeten kunnen praten. Dat heb je als gemeente, parochie en parochie bestuur ook te respecteren.
- Onderzoek nu alvast hoe in de kerkgebouwen een aparte ruimte voor een kapel gecreëerd kan worden, waar kleine diensten en ruimte voor stilte en gebed mogelijk zijn. De hoofdfunctie van de kerk kan dan wijzigen naar een nieuwe functie. En neem bij dit onderzoek mee in hoeverre de kapellen in de dorpen hier ook een rol in kunnen spelen.
- Houd het momentum vast en ga nu verder onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor (deels) ander gebruik van de kerken. (scenario's herbestemmingsprofielen, transformatiekaders) Voor stapsgewijze aanpassingen in het gebruik voor de korte en lange termijn. Wacht niet tot het water aan de lippen staat.
- Zet gezamenlijk de zoektocht naar een geschikte nieuwe hoofdfunctie(s) van de kerk voort. Vorm hiervoor bijvoorbeeld een denktank en/of een klankbordgroep.

Aanbevelingen voor het parochiebestuur

- Inventariseer de interieurwaarden van de kerkgebouwen, zodat hier rekening mee kan worden gehouden bij verandering van gebruik. (raadpleeg o.a. de database van het Catharijne Convent)

- De (geloofs)gemeenschap heeft behoefte aan open en transparante communicatie over de toekomst van de kerkgebouwen en het proces en de bijbehorende afwegingen bij verkoop en herbestemming van het gebouw. Maak afspraken wie (voor wat) verantwoordelijk is.
- Plan een periodieke afspraak tussen het parochiebestuur en de gemeente Laarbeek om het gebruik en de staat van de gebouwen te monitoren en af te stemmen of de instandhouding en gebruik voor eredienst nog kan gegarandeerd worden.
- Gebruik de kerkenvisie als input voor het beleidsstuk over de omgang met kerkgebouwen.
- Onderzoek scenario's waarin een kerkgebouw (deels) een religieuze functie kan behouden.
- Maak samen met de geloofsgemeenschap een draaiboek ter voorbereiding op de mogelijke sluiting van een kerk. Met aandacht voor rituelen en rouw.

Algemene voor de gemeente Laarbeek

- De (geloofs)gemeenschap heeft behoefte aan open en transparante communicatie over de toekomst van de kerkgebouwen en het proces en de bijbehorende afwegingen bij verkoop en herbestemming van het gebouw. Maak afspraken wie (voor wat) verantwoordelijk is.
- Plan een periodiek overleg met het parochiebestuur en de heemkundekringen over het religieus erfgoed om elkaar op de hoogte te brengen van de stand van zaken omtrent de kerkgebouwen en de geloofsgemeenschappen.
- Houdt het religieus erfgoed in ogenschouw en betrek deze bij ontwikkelingen in de dorpen (zoals de Heuvel in Lieshout) en zoek koppelkansen met dit vastgoed actief op bij de zoektocht naar functionele ruimte bij ontwikkelingen.
- De kerken in de gemeente Laarbeek zijn allemaal beschermd. Vier kerken zijn rijksmonumenten en de kerk in Lieshout is beeldbepalend pand. Zorg voor een betere bescherming van de Sint-Servatiuskerk op basis van de opgestelde waardestelling.
- Vorm een visie op de omgang met het religieus erfgoed voor de toekomst, zodat dit niet ad hoc hoeft te gebeuren. Dit kan bijvoorbeeld door het opstellen van herbestemmingsprofielen. En het inzichtelijk maken van wat de ontwikkelruimte is en welke aanpassingen gedaan kunnen worden aan de kerkgebouwen met behoud van de erfgoedwaarden. Stimuleer bijvoorbeeld het opstellen van transformatiekaders.
- Onderzoek of er binnen enkele jaren een verschuiving van/nieuwe ruimtebehoefte gaat zijn die past bij het kerkgebouw.
Alle dorpen in de gemeente Laarbeek zijn goed voorzien in de gewenste faciliteiten voor de eigen gemeenschap. Er zijn momenteel geen concrete koppelkansen tussen vraag (ruimtebehoefte voor ontbrekende functie) en aanbod (ruimte in het kerkgebouw). ! Aandachtspunt: creëer geen ongewenste concurrentie tussen nieuwe functies in de kerkgebouwen en reeds aanwezige faciliteiten in het dorp. De gemeente vervult hierbij een toetsende rol.
- Zorg dat de kerkenvisie bij de gemeente breed bekend is en goed gedeeld wordt binnen de organisatie. Link de kerkenvisie aan andere beleidsstukken en visies (zoals de Omgevingsvisie en het beleidsplan Sociaal Domein.) Stimuleer de

wisselwerking en goede afstemming tussen de verschillende ambtenaren. Op deze manier kan erfgoed steeds van meerwaarde zijn voor de andere beleidsterreinen en kunnen de koppelkansen eerder worden benut.

- Onderzoek de mogelijkheden om de ambities die voor het religieuze erfgoed te verankeren in gemeentelijk beleid, in het bijzonder de nieuwe instrumenten in het kader van de Omgevingswet, de omgevingsvisie en het omgevingsplan.

In de omgevingsvisie

In de omgevingsvisie worden de ambities voor erfgoed en omgevingskwaliteit goed op elkaar afgestemd. Leg daarbij relaties met de ruimtelijke en maatschappelijke ambities en opgaven. Neem bijvoorbeeld in de Omgevingsvisie op: “We willen de kerken van de gemeente Laarbeek behouden voor de toekomst ze zijn prominent aanwezig en bepalend voor het aanzicht van de dorpen. We willen dat de kerken blijvend van betekenis kunnen zijn voor de dorpsgemeenschappen.”

In het omgevingsplan

Een toekomstbestendige omgang met het erfgoed in de gemeente vraagt om een borging in het nieuwe juridische beleidsinstrument: het omgevingsplan. In het omgevingsplan worden de concrete regels voor de fysieke leefomgeving opgenomen. Wat is op een plek toegestaan en wat niet? Ook ten aanzien van het erfgoed. De erfgoedverordening wordt bijvoorbeeld hierin opgenomen en vertaald. Ook moet in het omgevingsplan duidelijk worden benoemd wat de monumenten en cultuurhistorische waardevolle panden en objecten zijn. Wat moet en wat wil de gemeente nog meer regelen voor de monumenten, de kerken en hun omgeving? Naast de wettelijke verplichtingen voor bijvoorbeeld beschermd erfgoed kunnen de ambities uit de kerkenvisie leidend zijn. Gemeenten kunnen voor een groot deel zelf de (regel)structuur van het omgevingsplan bepalen. Daarbij is het belangrijk om tijdig na te denken hoe de ruimtelijke en functionele ambities voor monumenten en kerken in het omgevingsplan geborgd kunnen worden. In bijlage 7 worden de mogelijkheden ten aanzien van kerken toegelicht. De gemeente kan ook meedenken en faciliteren in tijdelijk gebruik. Door te bemiddelen, eigen functies die tijdelijk onderdak zoeken onder te brengen in een kerk maar ook door qua regelgeving meer ruimte hiervoor te bieden.

Aanbevelingen voor initiatiefnemers

- Gebruik het Kerkenpaspoort en het Waardenpaspoort
- Bestudeer de aandachtspunten voor het uitwerken van een plan voor een kerk
- Check bij het parochiebestuur welke stappen voor het starten van de dialoog genomen kunnen worden.
- Bespreek de mogelijkheden voor herbestemming en ingrepen in het gebouw met monumentenzorg. Zorg voor een realistisch exploitatieplan.
- Schakel professionele expertise in voor specialistische processen zoals:
 - onafhankelijke procesbegeleiding bij het participatietraject
 - ervaringsdeskundigen voor het organiseren van tijdelijk gebruik en programmatische invulling

- gespecialiseerde (restauratie)architecten en DuMo adviseurs* om de verduurzaming en bouwtechnische oplossingen om herbestemming mogelijk te maken. * DuMo staat voor Duurzame Monumenten
- De vereiste omgevingsdialoog zal gericht moeten zijn op alle inwoners van de betreffende kern. Praat niet alleen omwonenden maar zorg dat de geloofsgemeenschap, de heemkundekring en alle overige inwoners nadrukkelijk uitgenodigd worden voor de dialoog. Een kerk heeft namelijk veel meer belanghebbenden dan een 'normaal' gebouw.

Afbeelding 11: Mariabeeld in de Lourdesgrot van Mariahout

Bijlagen

De bijlagen zijn verzameld in het document Bijlagen Kerkenvisie Laarbeek

1. Beeldverantwoording
2. Kerkenpaspoorten
3. Procesverantwoording
4. Waardestelling Sint-Servatiuskerk Lieshout
5. Enquête TOP-onderzoek
6. Juridisch Kader
7. Van Kerkenvisie naar Omgevingsplan
8. Publicaties en Handreikingen